

Lærd festskrift om religionshistorie

11 lærere fra Religionshistorisk Institut kommer langt omkring i tid og sted – i emner og begreber

Vagn Andersen (red.): *Religionsvidenskabelige sonderinger - festskrift i anledning af et 10 års jubilæum*. Aarhus Universitetsforlag, 2001. 203 s. 228 kr

Af Lene Marie Dideriksen og Mary-Ann Kromann-Andersen

Religionshistoriske sonderinger er en indbydende bog rent æstetisk, og at den skulle være tænkt som "uprætentøst jubilæumsskrift", som Vagn Andersen siger i sit meget korte forord, relaterer sig ikke til det glittede omslag og den umiddelbare præsentationsmodus.

Vagn Andersens ultrakorte forord lever dog selv op til det uprætentøse i en sådan grad, at almindelige regler for formalia ikke er overholdt. Vi undrer os bl.a. over, at det ikke noget sted i bogen anføres, hvem de forskellige bidragydere egentlig er, blot er der tale om "instituttets faste lærere". "Instituttet"? Det er Institut for Religionsvidenskab. Men hvem er lærerne? Hvordan er de ansat og vigtigere: Hvad er deres forskningsområder, i hvilke fag underviser de, og hvad med den faglige profil?

Når man således undlader at præsentere bidragydernes faglige og forskningshistoriske grundlag for læserne, fratager man dem fra første færd mulighed for at modtage læsevejledning og for at foretage en akademisk analyse. Manglen på præsentation siger eventuelt noget om redaktørens og bidragydernes forestilling (eller mangel på samme) om modtagergruppen, og det vender vi tilbage til.

I "Paradoksi og dialektik" skriver Vagn Andersen, at "en filosofisk konsekvent religionsvidenskab vanskeligt kan undgå at indlade sig med Hegel", og i øvrigt også må kende Kierkegaard. Vagn Andersen kalder sin artikel for et programmatisk udtryk for en deskriptiv religionsvidenskab, når han bringer Kierkegaards og Hegels forfatterskaber sammen. Alt sammen relevant, men artiklens retoriske greb spænder i en vis grad ben for selve indholdet, bl.a. ved at benytte sig af en unødvendigt blomstrende og arkaisk sprogbrug (thi, vor, synes mig at være, etc.), og vanskeliggør den formidling, som vi senere vil sige et par borgerlige ord mere om.

Armin Geertz beskriver "etnohermeneutik som hermeneutisk redskab" og artiklen "Fortolkning og samskabelse", som handler om Hopi-indianernes

Bogens 11 artikler er skrevet af:

Lars Albinus: "Diskursbegrebet i religionshistorisk kontekst"

Vagn Andersen: "Paradoksi og dialektik"

Per Bilde: "Josefus og den hellenistiske kultur"

Marianne Qvortrup Fibiger: "Hinduisme som religion"

Armin W. Geertz: "Fortolkning og samskabelse"

Hans Jørgen Lundager Jensen: "Myte, kult, visdom i Det Gamle Testamente"

Jeppe Sinding Jensen: "Fitra"

Peter S. Paludan: "Immigranter fra en anden verden"

Carsten Riis: "Den ortodokse kirke og den græske frihedskrig"

Ole Riis: Idealtyperne i Max Webers 'Den protestantiske etik'

Jens Peter Schjødt: "Det 'Hellige' i religionsvidenskab"

verdensbillede og kosmiske orienteringssystem, og Hans Jørgen Lundager Jensen skriver om "Myte, kult, visdom i Det Gamle Testamente". Det skal kort siges, at Armin Geertz har et ordret sprog og formidler behageligt systematisk og grundigt. Hans Jørgen Lundager Jensen er simpelthen en god "tekståbner", nok én af de bedste - en på flere måder enestående formidler, der kan animere til "lystlæsning" både af sine egne tekster og af de kilder, han bruger.

Definitionen på "det Hellige"

Jens Peter Schjødts bidrag er en redegørelse for to forskningstraditioners forskellige definitioner på fænomenet "det Hellige". På den ene side forklarer og forkaster Schjødt religionshistorikeren og Marburger-teologen Rudolf Ottos psykologisk orienterede definition af "det Hellige" (med stort h) som det numinøse og oplevelsesorienterede og som en kategori *sui generis*. Efter Otto følger Nathan Söderblom og van der Leeuws begreb om "das ganz anderes", hvilket igen videreføres af Mircea Eliade, en religionsforsker, som mange "lægfolk" i øvrigt kender, og som er anerkendt på diverse humanistiske og æstetiske fag.

På den anden side arbejder Schjødt med sociologen Emile Durkheims kategori om relationen mellem helligt (med lille h) og profant og med dette begrebspar ligeledes med den strukturelle forskningstradition med den erkendelsesmæssige begrebsdefinition af alt i verden som opdelt i to separate entiteter: Noget helligt og noget profant. Det "Hellige" i Ottos tradition knyttes

altså til den individuelle psyke og er en transcendent størrelse. Hos Durkheim m.fl. er det "hellige" derimod et kollektivt fænomen og en social størrelse. Schjødts affærdiger den første tradition med følgende bemærkning: "(...) den kan næppe være objekt for en humanistisk forskning". Han mener med sin Durkheim-inspirerede model at have et redskab, der giver "mulighed for at forstå variationer mellem forskellige religioner."

Schjødts logik er, at som model er hellig/profandikotomien tom, indtil den given religions indhold indlægges i modellen. Ottos individbaserede begreb derimod forudsætter en bestemt religion, dvs. den kristne, personlige tro (i Luthersk forstand). Men Schjødts - og faget religionsvidenskab - står i et dilemma, for benyttes en sociologisk (tom) definition af "det Hellige", fastholdes et strukturelt forskningsfelt for "fremmedreligion(er)".

Vælges derimod den anden metode, så udelukkes det komparative forskningsfelt (det hellige er allerede defineret). Og metoden er, som det hedder, ikke-humanistisk - dvs. underforstået teologisk! Schjødts humanisme er imidlertid en humanisme, der ikke forpligter sig på andre af de humanistiske idealer end "oplysning", relativisme, og den sunde skepsis er afløst af "overskepsis".

Prisen er, som hos flere af bidragyderne, at stoffet ikke bliver medrivende. Der sættes ikke bevægelse i det behandlede stofområde, som når strukturen "fyldes ud", f.eks. med kildestudier, og vækker til eftertanke og animerer til efterfølgelse. Først når man kan se den strukturelle models berettigelse, bliver den overbevisende og interessant.

Trossamfund og kirkepolitik

Peter Paludan udfolder en aktuel og spændende religionssociologisk analyse af marokkanske, jødiske indvandrere i Israel. Temaerne er primært indvandrerens rituelle praksis, dobbelte identitet, etniske særpreg og andengenerationsreligiøsitet. Paludan vælger ikke en specifik metode endside én faglig vinkel, men benytter sine egne "øjenvidneberetninger" og analyserer derefter religion som integreret socialt fænomen, selvom også ritualernes faser belyses på en Victor Turnersk måde. Det gennemgående eksempel er *hillulot*, en populær marokkansk-jødisk religionspraksis, der dækker over helgendyrkelse, kultpraksis og valfartssteder. Lokale nordafrikanske helgener overflyttedes til nye grave, nye helligsteder skabes og afdøde helgenes ånder emigrerer! Resultatet er en styrkelse af marokkanernes kulturelle "israelskhed". Analysens mål er ikke at forstå religion i sig selv, men at forstå religion som en omstændighed ved integrationspraksis.

Carsten Riis redegør for principperne bag det kirkepolitiske begreb *millet*-ordningen. Og bliver hermed meget specifik og måske mere kirkehistoriker end religionsvidenskabsmand, selvom dette selvfølgelig er et vidt begreb.

Millet-ordningen i middelalderens ortodokse

trossamfund og i det moderne Grækenland dækker forholdet mellem national og religiøs identitet. Ved hjælp af *millet*-ordningen bestemtes ikke alene en hustrands religiøse status (man var enten kristen eller muslim), men også dens sociale status bestemtes ud fra nationale forhold, således at den kristne nationalstats-overskridende universalitet blev truet.

Ved *millet*-ordningen marginaliserede det osmanniske sultanat reelt de ortodokse kristne. Samme *millet*-ordning regulerede statusforholdet mellem patriarkatet i Konstantinopel og de osmanniske folgestater Grækenland, Serbien, Bulgarien m.fl. - alt til sidst nævnte staters fordel. Riis' metode er den historisk kritiske og deskriptive, men artiklen er en egentlig ophobning af informationer, der synes at udelade det fagligt hypotetiske: Hvilket religionsvidenskabeligt spørgsmål svarer Carsten Riis egentlig på? Vi savner også en diskussion af en dannelsesmæssig relevans af viden, bl.a. i spørgsmålet om (viden om) hvorvidt *millet*-ordningen kan bruges i relation til et geografisk område og en national(stats) problematik, der igen i dag truer den vestlige verdens "fællesidentitet".

Per Bildes bidrag til festskriftet, "Josefus og den hellenistiske kultur", er et indgående kildestudium af jøden Josefus' forfatterskab. Kilden bestemmes ikke blot som en historisk kilde, som man hidtil har set den, men også som en teologisk kilde, idet Josefus' teologiske nytolkning består i, at han efter den jødiske krig år 70 før Kr. anviser det jødiske folk at tænke deres sociale situation apokalyptisk, dvs. at forholde sig passivt og kvietistisk til Roms magt.

Rom havde ifølge Josefus' teologi sin magt fra Gud og i overensstemmelse med Guds vilje, og det jødiske folk havde syndet og måtte gøre bod og omvende sig. Ændrede kår skulle opnås ikke ved krig, men ved kvietistisk at afvente "Guds time". Roms magt var midlertidig - og bestemt af Gud. Josefus' teologiske budskab var at fastholde jødisk apokalyptik i en tid, der ellers var præget af værdirelativisme.

Per Bildes indlæg er en udmærket belysning af en jødisk teologisk tankegang, og indlægget viser i modsætning til Bildes tidligere forskningsposition, at der nok tænkes historisk, men ikke udelukkende i historiske magtrelationer, og nu også religionshistorisk.

Uvilje til formidling

Lars Albinus' artikel "Diskurs-begrebet i religionshistorisk kontekst", som festskriftet lægger ud med, centrerer sig om metodeudvikling i religionsvidenskab. Albinus præsenterer og diskuterer diskursbegrebet, som han benytter som redskab til at analysere historisk bevægelse i religion og til at analysere begreberne mentalitet og tradition. Diskursanalysen, som har sit udspring i sprogteori, forener hermeneutikere og strukturalister. Diskursanalyse i læsning af religiøse kilder betyder at ville rekonstruere mulige betydninger.

Diskursanalysens baggrund er modernitetens erkendelse af, at direkte adgang til viden ikke findes. Dens metodiske anvisning er derfor 1) at stille sig åben over for en kildes betydning og samtidig indse det umulige i ikke at være medtolker i sin analyse

(hermeneutik). 2) at et resultat ikke har status af sandt svar, men derimod af muligt svar - et svar, der afspejler viljen hos en given kildes forfatter til at opretholde et bestemt videnssystem.

Albinus' stof er svært tilgængeligt, meget svært, og det skyldes dels stoffet *sui generis*, dels en tilsyneladende næsten hysterisk angst for, at formidling og formidlingsgreb vil oversimplificere stoffet, gøre det ukorrekt, forfladiget og (over)popularistisk. Denne uvilje mod formidling ses i øvrigt i nær sagt alle bogens bidrag.

Formidlingsmodviljen er, efter vores mening, udtryk for en art "anti-humanisme", der er udbredt på Institut for Religionsvidenskab i Århus. Modviljen får måske ikke lov til at stå uimodsagt fremover, for det er for uforpligtende over for det humanistiske, etiske projekt, når institutlærerne som i festskriftet ser ud til at orientere hinanden formelt og internt og ikke lever op til en forpligtigelse i forhold til at ud/danne "os" på et kulturbærende, fagligt område.

Mon den bevidste formidlingsmodvilje hos institutlærerne skyldes en (mere eller mindre bevidst) protestantisk etik?! Som går ud på, at vi akkumulerer frelse og nåde ved at arbejde hårdt, ikke mindst med religionsvidenskaben, fra morgen til aften? Som Ole Riis beskriver det i "Idealtyperne i Max Webers 'Den protestantiske etik'", en interessant artikel om sammenhængen mellem arbejdet og drivkraften bag arbejdet, hvor sidstnævnte har en religiøs karakter ifølge Webers "Den protestantske etik".

Religion og natur

Instituttets faste lærere har ifølge redaktørens forord skønnet, at alle bogens bidrag er repræsentative for deres arbejde og forskning. Det skaber en sær diskrepans, at en del af bidragene har mange år på bagen, ja, visse af dem stammer faktisk fra det år, da Institut for Religion og Institut for Religionshistorie blev sammenlagt og blev til det nu elleveårige Institut for Religionsvidenskab! Det fejres altså med ti år gamle (tidligere publicerede) artikler. Nyhedskriteriet er naturligvis ikke alt, men vi kan ikke undgå at lytte til en lille djævel, der hvisker: "Hvad har de faste lærere foretaget sig - og publiceret - siden? Og er det ti år gamle stof stadig repræsentativt?"

Marianne Fibigers artikel skal her have ukritiske og torneфри roser for at ville en seriøs diskussion om hinduisme som religion og primært for, at den er skrevet til festskriftet!

Jeppe Sinding Jensens artikel om "Fitra" er oprindeligt trykt i Susanne Dybbroe m.fl., *Klaus Khan Baba. En etnografisk kalejdoskopi tilegnet Klaus Ferninand den 19. april 1991, Århus 1991* (67-82). Artiklen er altså skønnet repræsentativ for/af Jeppe Sinding Jensen, men vi (og de små djævle) ville nu gerne kende begrundelsen for, at han præsenterer en ti år gammel publikation? Og er der ikke sket noget i islam-forskningen siden?

Artiklen er i øvrigt meget interessant, ikke mindst i kraft af at Sinding Jensen forudser et tema, som er blevet voldsomt aktualiseret i de seneste år: At udskille et felt, der hedder muslimsk/islamisk tvang! Artiklen

tager et centralt, religionshistorisk emne op, nemlig naturen som begreb og i videre forstand religions- og naturopfattelse (fitra). Vi hæfter os ved, at naturen i islamisk kontekst er muslim! Og at "Ad-din al-fitra" eller "Religionen er naturen", som Profeten hyppigt citeres for at have sagt.

Artiklen arbejder ud fra en humanistisk, kulturkritisk (og strukturalistisk) synsvinkel, når den belyser vores hermeneutiske forudsætninger/forudantagelser i forhold til f.eks. naturopfattelse. Vores kultur rummer, svarende til islam, en række kulturelle forestillinger om nær sagt alt, og Sinding Jensens force er bl.a., at han generelt gør os opmærksomme på, at vi er lige så kulturelt konstruerede som muslimer. Ikke mindst i vores forhold til naturen. Eksemplificerende siger han, at "landskabsmalerier eller fjeldvandring i ophøjet ro" ikke har nogen interesse i islamisk kultursammenhæng.

I almindelige mellemøstlige adfærdsmønstre betragtes ensomhed eller bare det at "være lidt alene" som uønsket og, hvis det er med forsæt, som patologisk. At opsøge andres selskab, derimod, er forståeligt og ønskværdigt. Vores (nogens, ikke alles...) oplevelse af at få fred i sjælen ved en spadseretur i skoven og fornemme den indre naturs harmoni med den ydre er så kulturspecifik, at *man måske kunne sige at vi snarere går tur i kulturen end i naturen* (vores kursivering).

Sinding Jensen peger desuden på en problematisk side ved islam, når religionens axiomer sammenblandes, sådan at naturen bliver tvang og teologi, da det hæmmer bl.a. "videnskabelige diskursformer". Naturen som teologi og vice versa sætter nemlig grænser for, hvad der både videnskabeligt og teologisk må tænkes. Jeppe Sinding evner desuden i hvert fald periodisk at formidle, så der skabes seriøse, oplysende og ovenikøbet morsomme billeder/mataforer. Hans forsigtige, meget forsigtige, religionskritik ligger i forlængelse af, hvad vi definerer som humanistisk forskningsetik, og det er rart at kunne afslutte denne anmeldelse med disse positive ord.

Lene Marie Dideriksen er cand.mag. i kunsthistorie og religionshistorie.

Mary-Ann Kromann-Andersen er cand.mag. i køn, kommunikation og kultur og religionshistorie.